

Vaktaalrubriek

Enkele ontbrekende en omstrede woorde in die Veeartsenykundige Woordeboek

J.F.W. Grosskopf

Departement Veterinêre Fisiologie, Universiteit van Pretoria, Pretoria 0002

Die Afrikaanse veeartsenykundige vaktaal en terminologie het hoofsaaklik op Onderstepoort, by die Navorsingsinstituut vir Veeartsenykunde en die Fakulteit Veeartsenykunde van die Universiteit van Pretoria, sy ontstaan gehad. Vanselfsprekend bestaan daar groot oorvleueling met die veekundige en geneeskundige vaktale waaruit baie van die terme ontleen is.

Weens die tweetaligheid van sowel die fakulteit as die navorsingsinstituut het die Engelse terminologie 'n baie groot invloed — soms ten goede, soms ten kwade — op die ontwikkeling van die Afrikaanse vaktaal uitgeoefen. 'n Voorbeeld hiervan is bv. die vertaling van die Engelse woord *cyst* (Grieks: kystos, 'n blasie gevul met vog). Snyman⁶ stel voor dat die Griekse *k* behou word en dat dit in Afrikaans *kist* moet wees, terwyl Brink¹ meer geneë voel vir *sist*. Min Afrikaanssprekende veeartse sal weet wat met *kiste* en *kistiese toestand* bedoel word. Hulle gebruik *siste* en *sistiese toestand*. 'n Ander vertaling wat dikwels deur veeartse gebruik word, is *infeksieuse* (Eng: *infectious*) in plaas van die suiwer Afrikaanse woord *bismetlike* of anders selfs *infektiewe*¹ soos in *infektiewe hepatitis*.

Die veeartsenykundige vaktaal is nie net tot die dieregeneeskunde en -chirurgie beperk nie. Eintlik behoort ons van die veeartsenykundige wetenskappe te praat wat vakgebiede soos Anatomie, Bakteriologie, Biochemie, Diereteling en -versorging, Entomologie, Farmakologie, Fisiologie, Helmintologie, Protosoölogie, Toksikologie, Virologie en Voedingkunde insluit. Elkeen van dié vakgebiede het 'n eie terminologie wat nie noodwendig tot die veeartsenykunde beperk is nie. Die gebruike in daardie vakgebiede moet dus ook gerespekteer word.

Die Vaktaalburo het in 1978 'n tweetalige Veeartsenykundige Woordeboek gepubliseer.² Hierdie woordeboek het in 'n lankgevoelde behoefte voorsien. Soos met alle eerste uitgawes, kom enkele omstrede vertalings egter daarin voor, en uiteraard ontbreek daar ook baie lemmas wat 'n mens graag in dié woordeboek sou wou sien. In 'n snelgroeiende wetenskap soos die veeartsenykunde het daar boonop behoefte aan baie nuwe Afrikaanse woorde sedert die eerste uitgawe van genoemde woordeboek ontstaan.

ONTBREKENDE WOORDE IN DIE VEEARTSENYKUNDIGE WOORDEBOEK³

Voorbeelde van 'n aantal woorde wat al in genoemde woordeboek gesoek is en nie gevind kon word nie, word hieronder met hulle voorgestelde Afrikaanse

vertalings gelys of bespreek. Die lys is net tot enkele voorbeelde beperk. Heelparty meer woorde ontbreek, maar dié waarvan die vertaling vanselfsprekend is, is doelbewus nie ingesluit nie. 'n Aantal probleemwoorde word bespreek en voorstelle van lesers daarvoor sal verwelkom word.

abstract: ekserp, uittreksel (of samevatting)

accessory sexual glands: bygeslagskliere

acidosis: asidose

alveolar ventilation: alveolêre ventilasie

cardio pulmonary flow index (CPFI): kardiopulmonale vloeiindeks

chronic obstructive pulmonary disease (COPD): chroniese obstruktiwe longsiekte

depolarization: depolarisering (van senuwees)

diastole: diastolie

diastolic pressure: diastoliese (bloed-)druk

faeces: mis (feses?)

fast twitch fibres: vinnig saamtrekkende (spier-) vesels

glycolytic pathway: glikolitiese baan

hypoxia: hipoksie

intoxication: vergiftiging

kennel: hondehok, hondeherberg, hondehotel

lung compliance: longmeegewendheid

metabolic profile: metaboliese profiel

nephron: nefron

pressure transducer: drukomskakelaar

phytobezoar: veselbol (in spysverteringskanaal)

*thermistor: hitesensor (die Fisikawoordeboek gee die lemma *termister*)*

trichobezoar (pilobezoar): haarbal, haarbol (in spysverteringskanaal)

Pant of *panting* is Engelse woorde waarvoor daar nog nie goeie Afrikaanse sinonieme gevind kon word nie. *Pant (dyspnoea)* mag asemjaging of hyg beteken wanneer 'n dier in asemnood verkeer. *Pant* verwys egter eintlik na 'n fisiologiese proses, sonder enige asemnood, wat deur sommige diersoorte (bv. hond, skaap en die meeste voëlsoorte) aangewend word om deur verhoogde verdamping van vog uit die asemhalingsweë doeltreffend af te koel. *Panting* vir afkoeling word gekenmerk deur 'n vinnige vlak asemhaling sonder verhoogde gaswisseling in die longe, maar wel 'n aansienlike verhoging in die volume lug wat per minuut deur die neus (of mond) in- en uitvloei. 'n Skaap kan byvoorbeeld sonder enige inspanning sy asemhalingstempo tot ongeveer 400 maal per minuut verhoog om af te koel.

Is *asemjaging* 'n geskikte Afrikaanse vertaling vir *panting* of nie? *Hyg* skep meer die indruk van asem-

nood. Kommentaar of aanbeveling oor 'n geskikte vertaling sal verwelkom word.

Dope en *doping* is woorde waarvan die vertaling in die dierewêreld nie so maklik is nie. In die geval van mense is *opkikermiddels* en *opkikering* heeltemal aanvaarbaar, omdat dit by mense net met die oog op verbeterde fisiese prestasie gebruik word. By diere, veral in die perdewedrenbedryf, mag dit dalk (onwettiglik) vir verbeterde of vir vertraagde reaksie toegedien word. *Dope* kan dus óf 'n *opkikermiddel* óf 'n *vertragsmiddel* wees. *Dope* mag in die geneeskunde ook 'n *dwelmmiddel* wees (vgl. Brink¹).

Die woord *kennel* kom ook nie in die Veeartsenykundige Woordeboek² voor nie. Die Afrikaanse vertaling is natuurlik *hondenhok*, maar met *kennel* mag ook 'n *hondeherberg* (of dalk *hondehotel*), of 'n plek waar honde geteel word (*hondeteelplaas*) bedoel word.

Buffy coat: Dit verwys na die dun, skaars sigbare lagie witbloedselle wat bo-op die rooibloedselle dryf nadat ongestolde bloed gesentrifugeer is. *Witsellagie* sal waarskynlik die beste vertaling daarvoor wees.

Steaming up en *flushing* verwys beide na byvoeding aan diere op strategiese tye. *Steaming up* word hoofsaaklik by melkkoeie gebruik wanneer hulle kort voor kalwing meer gekonsentreerde voer gegee word voordat hulle in melk kom. *Opbouvoeding* behoort 'n aanvaarbare Afrikaanse woord daarvoor te wees.

Flushing beteken om vroulike diere voor hulle natuurlike paarseisoen op 'n hoër voedingspeil te plaas om hulle geslagsiklusse vroeër te laat begin. Dit word veral met sukses op skaapooie toegepas. *Prikkelvoeding*² is die mooi beskrywende Afrikaanse woord daarvoor.

ENGELSE WOORDE MET VERKEERDE OF OMSTREDE AFRIKAANSE VERTALINGS

'n Aantal woorde is in die Veeartsenykundige Woordeboek² opgeneem waarmee die outeur nie volkome kan saamstem nie en ander waarvoor daar suiwerder Afrikaanse sinonieme bestaan. Daar is ook enkele verkeerde Afrikaanse ekwivalente teengekom wat reggestel behoort te word. Die volgende woorde regverdig bespreking:

anesthetic (adj): anesteties. *Anesteties* is seker nie verkeerd nie, maar *verdowings-* behoort bygevoeg te word soos in *verdowingsapparaat* of *verdowingsmiddel*.

bay: rooibruin, vos.

Die woord het betrekking op die kleur van perde. Die aanvaarde vertaling vir *bay* is *bruin* of *bruinperd*. Sommige boere gebruik wel die woord *rooibruin* om te onderskei tussen *bay* en *brown*. Laasgenoemde kan in Afrikaans óf *bruin* óf *donkerbruin* wees en beskryf 'n byna

swart of donkerbruinperd met bruin om die bek.

Die vertaling *vos* is beslis verkeerd. Die Engels vir *vos* is *chestnut* en *sweetvos* is *liver chestnut*. 'n *Vosperd* is 'n rooibruin of goudbruin perd met maanhare en stert met dieselfde kleur. 'n *Bay* is 'n rooibruin perd met swart stert- en maanhare en swart aan die bene.

carrying capacity: drakrag (veld).

dun: vaalbruin.

epidemiologie en episoötiologie.

Weidingkundiges verkies beweidingskapasiteit bo drakrag. Drakrag bly egter 'n mooier en eg Afrikaanse woord.

Dit is ook 'n kleur van perde. *Vaalgeel* sou 'n beter vertaling gewees het as *vaalbruin*.

Epidemiologie verwys na die voorkoms en verspreiding van menslike siektetoestande en episoötiologie na dié van dieresiektes. Die gebruik is om *epidemiologie* al meer ook met betrekking tot dieresiektes te gebruik. As dit aanvaarbaar is, behoort daar gestandaardiseer te word. Dieselfde is van toepassing op *ensoöties* en *endemies*.

hematocrit: hematokriet.

Hematocrit verteenwoordig die gedeelte van die bloedvolume wat deur die rooiselle beslaan word. Brink¹ gebruik ook die vertaling *hematokriet*. In die veeartsenykundige wêreld word *hematokrit* egter alledaags gebruik, terwyl *hematokriet* nooit gehoor word nie. Snyman⁷ en Meyer⁵ gebruik albei *hematokrit*.

implant: inplant.

Volgens die Woordeboek² is die Afrikaanse vertaling vir *implant: inplant*. Waarom dan *implantasie* vir *implantation*?

inovation: inovulasie.

Sowel die Engelse as Afrikaanse woorde is in Suid-Afrika geskep en word, sover bekend,

nêrens elders in die wêreld gebruik nie. Dit word in die plek van embrio-oorplanting gebruik en word ook in die Wet op Veeverbetering (Wet nr. 25 van 1977) so beskryf. *Inovulasie* of *in-ovulering* verwys na die inplanting of oorplanting van 'n ovum. Inderdaad word geen ovum ooit oorgeplant nie, maar wel 'n bevrugte ovum wat reeds enkele seldelings ondergaan het, m.a.w. 'n embrio. Die Engelssprekende wêreld praat dan ook tereg van *embryo transfer* (afk. *ET*). Die Veeartsenykundige Woordeboek² noem nie *embryo transfer* nie. Die Afrikaanse vertaling is *embryo-oorplasing* (*EO*). *Embryo-inplanting* of *-oorplanting* is verkeerd.

one-host tick:

eenherige bosluis. Dié Afrikaanse vertaling word nie algemeen gebruik nie. Tog is dit 'n goeie verkorting van die meer populêre *eengasheerbosluis*.

overstock: oorbeset.

Overstock mag na oorbesetting van hokke of van weiding verwys. *Oorbeset* is heeltemal toepaslik wanneer 'n hok of kraal betrokke is, maar in die geval van weiding behoort *oorbelading* of *oorbeweiding* as alternatiewe vertalings bygevoeg te word.

unthrifty: swakgroeiend.

Unthriftness in diere is nie net swakgroeiend nie, maar word ook gebruik om 'n algemene ongesondheidstoestand aan te dui. *Kroes* of *croeserig* mag ook die toestand beskryf. (Wat van *knies/knieserig*?) In dieselfde sin word die term *Off-colour* ook dikwels in Engels gebruik. By mense sal dit vertaal kan word as "voel nie lekker nie", maar hoe weet ons hoe die dier voel?

HORMOONBENAMINGS

Daar bestaan nog heelparty verskille oor die benaming van hormone, veral die vrylatingshormone of vrystellingshormone (*releasing hormones*) wat deur die hipotalamus ('n deel van die brein) gevorm word en wat deur 'n klein poortaarstelsel na die adenohipofise vervoer word. Dié vrystellingshormone word *liberiene* genoem en veroorsaak elkeen die vrylating van een van die hormone wat in die adenohipofise gevorm word. Vir sommige van die hipofise se hormone is daar ook inhiberingsfaktore of *statiene*, afkomstig van die hipotalamus, wat die vrystelling van die betrokke hormone inhibeer.

Die hormone van die adenohipofise stimuleer op hulle beurt weer die afskeiding van ander hormone, bv. tiroïedstimuleringshormoon. Nou vind 'n mens die belaglike name soos *tiroïedstimuleringshormoon-vrystellingshormoon* en *melanotropienvrystellingsinhiberingshormoon*.⁴ Gelukkig is daar nou korter name, *tiroliberien* en *melanostatien*.

Die Veeartsenykundige Woordeboek² gee die Afrikaanse vertaling van *releasing hormone* as *losserhormoon* aan. Dié woord word egter nooit gebruik nie. Al is dit 'n langer woord, word die gebruiklike *vrystellingshormoon* dus aanbeveel.

Daar is internasionaal besluit om die vrystellingshormone en hulle antagonist, die inhiberingsfaktore, respektiewelik *liberiene* en *statiene* te noem.³ Desondanks vind die gebruik van laasgenoemde twee name min byval in die wetenskaplike literatuur, met die uitsondering van somatostatien, 'n hormoon wat die vrylating van groeihormoon (somatotropien) onderdruk, maar wat ook ander funksies het.

'n Reeks van Engelse en Afrikaanse sinonieme vir die hormone wat deur die hipotalamus en die adenohipofise afgeskei word, word in tabel 1 gegee.

Hormone wat ander endokriene kliere se funksie stimuleer, word of trofiese (*trophic*) of tropiese (*tropic*) hormone genoem. *Trofies* is afgelei van die Griekse *trophē*⁶ wat kos beteken en *tropies* van *tropos*⁶ wat draaiing of verandering aandui. Albei vorms is aanvaarbaar, omdat so 'n hormoon 'n voedings- of 'n veranderingsfunksie in die skyforgan teweegbring. Onder die Amerikaanse invloed het *tropies* al meer inslag gevind, terwyl dit ook eintlik beter by die betekenis as *trofies* pas. Dit word dus voorgestel dat net *tropies* in die toekoms in vakwoordelyste gebruik behoort te word. Dit is ook in ooreenstemming met die aanbeveling van die IUPAC-IUB se Kommissie oor Biochemiese Benamings.³

Snyman se woordeboek⁷ gee net *-tropien* aan, bv. *tireotropien*. Brink¹ ignoreer weer *-tropien* en noem net *thyrotrofin: tirotrofien*. Brink laat dus ook die *-e-* uit *tireoïed* weg.

Tireoïed (skildklier) is afgelei van die Griekse woord vir skildvormig, *thyreoeides*.⁶ In Engels het die *e* uit *thyreoid* mettertyd verdwyn om *thyroid* te word. *Tireoïed* is die algemeen aanvaarde vorm in Afrikaans. *Tireoïed* word in Afrikaans, onder die invloed van wyle prof. Snyman, skynbaar net deur die

TABEL 1

Engelse en Afrikaanse sinonieme vir hormone wat deur die hipotalamus en adenohipofise afgeskei word

Hormoon	Afrikaanse sinonieme	Engelse sinonieme
Somatoliberien	Groeihormoonvrystellingshormoon* (GH-VH) Somatotropienvrystellingshormoon Somatotropiese hormoon-vrystellings- hormoon (STH-VH)	Somatoliberin Growth hormone stimulating hormone Somatotropin releasing hormone Somatotropic hormone releasing hormone (STH-RH)
Somatostatien	Groeihormooninhiberingshormoon** Somatotropieninhiberingshormoon Groeihormooninhibien	Somatostatin Growth hormone inhibiting hormone Somatotropin inhibiting hormone
Tiroliberien	Tiroïedstimuleringshormoonvry- stellingshormoon (TSH-VH) Tirotropienvrystellingshormoon	Thyroliberin Thyroid stimulating hormone releasing hormone (TSH-RH) Thyrotropin releasing hormone
Prolaktoliberien	Prolaktienvrystellingshormoon (P-VH)	Prolactoliberin Prolactin releasing hormone
Prolaktostatien	Prolaktieninhiberingshormoon (P-IH)	Prolactostatin Prolactin inhibiting hormone (P-IH)
Kortikoliberien	Adrenokortikotropiese hormoon-vry- stellingshormoon Kortikotropienvrystellingshormoon	Corticoliberin Adrenocorticotrophic hormone releasing hormone (ACTH-RH) Corticotropin releasing hormone
Gonadoliberien	Gonadotropienvrystellingshormoon (Gn-VH)	Gonadoliberin Gonadotropin releasing hormone (GnRH)
<i>Soms verdeel in:</i> Folliberien	Follikelstimulerende hormoon-vry- stellingshormoon (FSH-VF)	Follicle stimulating hormone releasing hormone (FSH-RH)
Luliberien	Luteïniserende hormoon-vrystellings- hormoon (LH-VF)	Luliberin Luteinizing hormone releasing hormone (LH-RH)
Melanoliberien	Melanosietstimuleringshormoon- vrystellingshormoon (MSH-VH) Melanotropienvrystellingshormoon	Melanoliberin Melanocyte stimulating hormone releasing hormone (MSH-RH) Melanotropin releasing hormone
Melanostatien	Melanosietstimulerings- hormooninhiberingshormoon Melanotropieninhiberingshormoon	Melanostatin Melanocyte stimulating hormone inhibiting hormone Melanotropin inhibiting hormone

*Vrystellingshormone (VH) was tot onlangs nog bekend as vrystellingsfaktore.

**Inhiberingshormone behoort na regte vrystellingsinhiberende hormone genoem te word. Dit was ook bekend as inhiberingsfaktore.

dosente en afgestudeerdes van die Fakulteit van Geneeskunde van die Universiteit van Pretoria gebruik. Die vraag is nou of die *e* van die stamwoord behou moet bly en of dit soos die *h* ook maar kan verval. *Tiroïed* word immers makliker as *tiroïed* uitgespreek.

Dit sal baie waardeur word as kollegas ander probleemwoorde sal aanteken en aanstuur. Kommentaar op hierdie bespreking sal ook verwelkom word. Op dié wyse sal die Afrikaanse veeartsenykundige vaktaal tot almal se bevrediging uitgebou kan word.

VERWYSINGS

1. Brink, A.J. (1979). *Woordeboek van Afrikaanse*

- Geneeskundeterme* (Nasou Bpk., Goodwood).
- De Jongh, S.J. (1978). *Veeartsenykundige Woordeboek* (Staatsdrukker, Pretoria).
 - Karlson, P., Acher, R.A., Boissonnas, R.A., Dixon, H.B.F., Guillemin, R., Rasmussen, H., Rudinger, J. & Yudayev, N.A. (1974). The nomenclature of peptide hormones, *J. Biol. Chem.*, 250, 3215-3216.
 - Louw, D.F. (1985). Skryfprobleme met chemieterme, *S. Afr. Tydsk. Natuurwetenskap en Tegnologie*, 4, 80-83.
 - Meyer, B.J. 1983. *Die fisiologiese basis van Geneeskunde*, 3de uitg. (HAUM, Pretoria).
 - Mish, F.C., Gilman, E.W., Lowe, J.G., McHenry, R.D. & Pease, R.W. (1983). *Webster's Ninth New Collegiate Dictionary* (Merriam Webster Inc., Springfield, Massachusetts).
 - Snyman, H.W. (1988). *Geneeskundige Woordeboek* (Butterworths, Durban).